

УДК 379.85

ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ У ЖИТТІ СУЧАСНОГО ШКОЛЯРА

Оришко Світлана Петрівна,
м.Івано-Франківськ

У статті охарактеризовано стан дослідженості проблеми, розкрито суперечності між виховним потенціалом різних видів і форм туристсько-краєзнавчої діяльності і реальним станом використання можливостей даного виду діяльності як вагомого чинника формування особистості молодої людини; визначено й охарактеризовано основні функціональні компоненти туристсько-краєзнавчої діяльності (освітньо-пізнавальний, виховно-розвивальний, соціалізаційний та дозвілєво-оздоровчий) розкрито механізми їх використання у процесі виховання сучасних школярів.

Ключові слова: туристсько-краєзнавча діяльність, функціональні компоненти туристсько-краєзнавчої діяльності (освітньо-пізнавальний, виховно-розвивальний, соціалізаційний та дозвілєво-оздоровчий), виховний процес, форми, методи виховного впливу.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. У процесі аналізу стану туристсько-краєзнавчої діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах виявлено суперечності між виховним потенціалом і можливостями різних видів і форм туристсько-краєзнавчої діяльності щодо виховання сучасних школярів і відсутністю системних науково-педагогічних досліджень

щодо обґрунтування педагогічних умов оптимізації виховного впливу туристсько-краєзнавчої діяльності на учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. У сучасній науково-педагогічній літературі виховний вплив туристсько-краєзнавчої діяльності розкрито у дослідженнях Т. Бондаренко, М. Костиці, О. Кошоп, Н. Масагіна, А. Остапець-Свешнікова, Л. Петько, В. Струманського, В. Федорченка, В. Циганкова, М. Ямницького; різні аспекти туристсько-краєзнавчої роботи у загальноосвітніх навчальних закладах знайшли відображення у дослідженнях П. Істоміна, В. Обозного, В. Орлова, Б. Омельченка, А. Солдатенкова, М. Соловея, М. Ямницького, М. Щербаківа, А. Шипко, В. Тючкалова та інших.

Зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами. Дослідження є складовою частиною науково-дослідної теми кафедри педагогіки імені Б. Ступарика Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника «Історико-педагогічні проблеми навчання і виховання в системі безперервної освіти в Україні і зарубіжжі» (державний реєстраційний номер теми 0108U009122).

Мета статті. Метою пропонованої статті є теоретичне обґрунтування педагогічних умов оптимізації виховного впливу

туристсько-краєзнавчої діяльності на учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукової літератури (Ю. Гапон, С. Діба, О. Карпенко, Н. Лавриненко, М. Лукашевич, В. Тюріна, А. Харчев, Л. Середюк та ін.) свідчить, що серед дослідників немає єдності щодо класифікації педагогічних умов виховного впливу на особистість. Поняття «умова» як філософська категорія у «Філософському словнику» визначається як сукупність об'єктів (речей, процесів, відношень тощо), необхідних для виникнення, існування чи зміни даного об'єкта [7, с. 286]. Дослідники М. Лукашевич, А. Харчев трактують поняття «умови» як чинники, що спричиняють виникнення та існування певного об'єкта чи суспільного явища і є синонімом понять «середовище» і «обставини». Цілком очевидно, що ці поняття відображають певну сукупність об'єктів, які утворюють «оточення» об'єкта, явища чи досліджуваного процесу (курсив наш – С.Оришко) і включають в себе суспільні, природні, матеріальні і духовні обставини [2, с. 90-116; 8, с. 220].

На думку С. Діби сукупність усіх умов, які оточують об'єкт, доцільно характеризувати більш широким поняттям – «середовище». Середовище дослідниця розглядає як сферу, де відбувається діяльність індивіда, його взаємодія, спілкування, входження в систему соціальних зв'язків; тобто воно (середовище) є місцем «входження і засвоєння особистістю соціального досвіду» [1, с. 133с.].

У контексті здійснюваного дослідження важливими є результати дослідження Л. Середюк щодо педагогічних умов оптимізації процесу особистісної самореалізації школярів. Найбільш важливими із них, на думку Л. Середюк, є ті, що сприяють передачі молодому поколінню соціального досвіду, зумовлюють формування змісту навчально-виховної діяльності, впливають на добір технологій та організацію навчально-виховного процесу. Ми погоджуємося з висновком дослідниці про те, що, зазвичай, педагогічні умови реалізуються за допомогою певних засобів, «...які допомагають реалізувати педагогічні завдання і водночас впливати на суб'єкт» [6, с. 86 – 87].

Такі підходи щодо трактування суті досліджуваного поняття дає підстави говорити про умови оптимізації виховного впливу туристсько-краєзнавчої діяльності на старшокласників як про певне середовище, обстановку, в якій здійснюється даний процес, а також як про чинники, що зумовлюють його результативність.

Виховання старшокласників у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності – це багатогранний і складний процес, який пов'язаний із оволодінням новими знаннями, становленням ціннісних орієнтацій, залученням до діяльності суспільно-корисного спрямування, актуалізацією особистісного життєвого і професійного самовизначення.

Аналіз теоретичних напрацювань, передового педагогічного досвіду і результати проведеної авторкою дослідно-експериментальної роботи дали змогу обґрунтувати педагогічні умови, дотримання яких сприяє підвищенню ефективності виховання школярів засобами туристсько-краєзнавчої роботи: забезпечення виховного спрямування різних видів і форм туристсько-краєзнавчої діяльності школярів; упровадження у зміст туристсько-краєзнавчої діяльності завдань пошуково-дослідного і суспільно-значущого характеру; суб'єктно-діяльнісна позиція учнів у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності; навчально-методичне і кадрове забезпечення.

Результати проведеної нами дослідно-експериментальної роботи дають підстави для міркувань, що результативність виховання школярів у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності у значній мірі зумовлена не тільки від того, наскільки педагогічно грамотним обрано види і форми роботи, методи і засоби виховного впливу, але й від змістового їх наповнення. Більше того, наші спостереження дають підставу міркувати, що зміст в цій єдності є первинним і результативність виховного впливу туристсько-краєзнавчої діяльності зумовлена спрямованістю її змісту.

Тому у процесі залучення учнів до різноманітних масових, групових та індивідуальних форм туристсько-кра-

єзнавчої роботи, доцільно значну увагу приділяти виховному спрямуванню її змісту. Аналіз свідчить, що серед масових форм роботи у школярів найбільшою популярністю користуються вечори, зустрічі з видатними постаттями, конкурси, фестивалі, виставки, вікторини, змагання, зльоти, конференції, лекторії, творчі акції, тощо.

Групові форми туристсько-краєзнавчої роботи доцільно реалізовувати через залучення учнів до роботи у туристсько-краєзнавчих гуртках, клубах, секціях, шкільних музеях; до видання рукописних книг, журналів, стінгазет, бюлетенів, екскурсії (наприклад, щорічні сходження на вершини Карпат (Говерлу, Хоміак, Рокиту, Писаний Камінь та ін.), походи, експедиції; до соціально-корисної роботи (збереження і відновлення історичних пам'яток та природних територій у національних заповідниках, заказниках, на об'єктах культурної спадщини, догляд за братськими могилами та похованнями видатних людей); до діяльності волонтерського спрямування (допомога людям похилого віку, людям з особливими потребами і функціональними обмеженнями) та інші.

Найбільш поширеними індивідуальними формами туристсько-краєзнавчої діяльності є: вивчення літератури, роботи з документальними матеріалами архівів, речовими документами музеїв, підготовки рефератів, повідомлень, виступів на конференціях, до виконання індивідуальних доручень, доручень «посад», індивідуальних завдань волонтерського, пізнавального, пошуково-дослідного характеру. Проте, вважаємо за доцільне зауважити, що поданий вище поділ форм туристсько-краєзнавчої роботи є доволі умовним: групові форми роботи часто трансформувалися у масові (так, надбання роботи членів гуртків часто переростали у загальношкільні заходи, такі як шкільні вечори, конференції, виставки, батьківські збори, тощо); результати індивідуальної чи групової роботи, зазвичай, також ставали надбанням усього шкільного колективу або громади усього села і трансформувалися у масові форми роботи.

Забезпечення змістової наповненості різних видів і форм туристсько-краєзнавчої діяльності учнів дослідно-експериментальних шкіл реалізовувалася нами через активне їх залучення до участі Всеукраїнських експедицій учнівської молоді патріотичного спрямування: «Краса і біль України» (за напрямками: Мальовнича Україна, Скривджена земля, Свята спадщина, З попелу забуття); «Сто чудес України» (за напрямками: Диво рукотворне; Чарівний світ природи); «Люби і знай свій край», «Голос історії – голос майбутнього»; у Всеукраїнській історико-етнографічній експедиції «Україна вишивана», у Всеукраїнських конкурсах на краще краєзнавче дослідження «Мій рідний край», «Розповім про Батьківщину моєму іноземному другові та інших.

Так, школярі Івано-Франківської області брали активну участь в обласній краєзнавчій акції «Славетні імена земляків», присвяченій видатним землякам, уродженцям Прикарпаття, які творили в Україні та за її межами і внесли вагомий особистий внесок в розвиток української та світової культури, історії, мистецтва, науки, були визначними політичними, державними діячами тощо. Акція проводилася у два етапи: «Видатні земляки в Україні» і «Видатні земляки в світі».

Зауважимо, що женою напрям діяльності став предметом дослідження і практичного втілення відповідного клубу, об'єднання чи загону. Ці об'єднання формувалися з урахуванням побажань і захоплення школярів, що сприяло активізації їх ініціативи та підвищенню результативності пошуково-дослідної та практично-орієнтованої суспільно-корисної й волонтерської роботи.

Учні багатьох загальноосвітніх шкіл області були залучені до роботи над виконанням завдань пошуково-дослідного історико-краєзнавчого характеру, до роботи в обласних і районних краєзнавчих музеях, до вивчення їх експозицій, архівних документів, наукової та довідкової літератури та інших матеріалів, які розкривали особливості побуту, традиції жителів краю, їх культуру тощо. Це сприяло кращому пізнанню школярами історії свого краю, формуванню вміння узагальнювати зібрану інформацію, порівнювати, класифікувати і опрацьовувати.

Туристсько-краєзнавча діяльність є вагомими чинником

формування в учнів почуття любові до свого села, міста, рідного краю, батьківського дому, родини, предків, духовних і культурних надбань свого народу, усвідомлення приналежності до українського народу. Тому значну увагу слід приділяти вивченню кожним учнем свого родоводу, традицій і звичаїв родини, краю, написанню історії сім'ї, свого села, міста, краю.

У процесі дослідження з'ясовано, що ефективною формою пізнання школярами свого краю є туристсько-краєзнавчі гуртки («Мій рідний край», «Пізнай свій край», «Історичне краєзнавство», та ін.), туристські походи, походи вихідного дня, одно- і багатоденні подорожі, експедиції, тощо.

Члени туристсько-краєзнавчих клубів області зосереджують свою увагу на вивченні історії краю, народних традицій, культурних і духовних надбань, на вивченні історії визволення краю від німецьких окупантів у роки Великої Вітчизняної Війни, фронтового шляху земляків-учасників воєнних дій і партизанського руху, на документуванні спогадів, записів розповідей кожного з учасників та їх рідних. Члени клубу є ініціаторами й активними учасниками організації багатоденних туристських походів по Прикарпатті, українських Карпатах і Закарпатті. Під час походів старшокласники, зазвичай, є ініціаторами цікавих зустрічей з учасниками і свідками бойових дій. Вони збирають і записують спогади ветеранів, доглядають за могилами героїв Великої Вітчизняної війни і воїнів УПА, проводять зустрічі, інтерв'ю з видатними постатями краю (письменниками, поетами, науковцями), зустрічаються з дітьми дитячих будинків і шкіл-інтернатів, з однолітками населених пунктів. Вони надають посильну допомогу пенсіонерам і самотнім людям похилого віку.

Як свідчать результати спостережень, однією з найбільш привабливих і організаційно доступних форм туристсько-краєзнавчої роботи у загальноосвітніх навчальних закладах є екскурсії. У процесі організації екскурсій доцільно керуватися Наказом МОН України «Про внесення змін до Правил проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України» і Наказом МОН України № 286 від 06.04.2006 р «Про поліпшення туристсько-краєзнавчої роботи у навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України» [3], у якому окреслено перелік комплексних навчально-тематичних екскурсій з учнівською молоддю «Моя країна – Україна» (з відвідуванням визначних краєзнавчих, географічних, історичних, етнографічних об'єктів) за такими напрямками: «Давня історія України», «Гетьманщина», «Українське козацтво», «Пам'ятки історії та архітектури» «Літературна та культурна спадщина», «Природні пам'ятки та заповідники» [5, с. 3-32].

Учні багатьох загальноосвітніх шкіл м. Івано-Франківська відвідали археологічні пам'ятки XIII ст.: Королівський замок (с. Королеве Виноградівського району Закарпатської обл.) та провели екскурсію «У глибину віків» (за маршрутом м. Ужгород – м. Мукачеве), відвідали Замкову гору, на якій у IX–X ст. існувало дерев'яне укріплення слов'ян, Мукачівський замок, який є пам'яткою XVII–XVIII ст. Особливий інтерес у школярів викликала експозиція філії Закарпатського обласного краєзнавчого музею, яка розташована у приміщенні замку.

Учні були в захопленні від екскурсії «Золоте кільце Прикарпаття», маршрут якої передбачав відвідування низки історичних та природних екскурсійних об'єктів у Богородчанському, Галицькому, Верховинському, Косівському, Рогатинському районах, містах Івано-Франківську, Коломиї та Яремчі. Зауважимо, що для нічлігу та екскурсійного обслуговування були використані можливості Галицької, Верховинської і Косівської філій Івано-Франківського обласного державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді та дитячих турбаз «Говерла» і «Прут».

У процесі екскурсій, подорожей широко використовувалися такі форми роботи, як зустрічі старшокласників з видатними посталями краю, представниками мистецтва, майстрами, народними умільцями, відвідування народних свят, ярмарок та інше. Як свідчать результати спостережень, такі форми роботи сприяють кращому пізнанню старшокласниками історії свого народу, краю, країни, традицій, розширенню кругозору,

збагаченню новими знаннями про духовні і культурні надбання. Насичення цих форм туристсько-краєзнавчої роботи змістом патріотичного спрямування стимулює емоційно-ціннісну сферу старшокласників і сприяє формуванню у них почуття захоплення, любові до свого народу, краю, Батьківщини, поваги і причетності до духовних і культурних надбань, тобто сприяє досягненню мети патріотичного виховання.

Як свідчать результати спостереження, виховний вплив екскурсій, зустрічей, пізнання і безпосередньої участі у народних традиціях і святах полягає ще й у тому, що кожна молода людина не тільки пізнає історію і культуру свого краю, народу, але й відчуває свою причетність до них. Старшокласники, розуміючи, що по їхній поведінці будуть судити не тільки про них, але й про їхню родину, школу, їхнє місто (село), завжди намагалися демонструвати належний рівень вихованості, обізнаності, засвідчуючи при цьому повагу до їх звичаїв і традицій місцевих жителів. Тому ми вважаємо, що екскурсії, подорожі, зустрічі з видатними посталями, представниками мистецтва, майстрами, народними умільцями, фольклорними колективами; відвідування фольклорних свят, ярмарок є вагомими формами патріотичного виховання кожної молодої людини.

Результати наукових досліджень і практики туристсько-краєзнавчої роботи свідчать, що вона передбачає різні рівні за ступенем складності види і форми діяльності – від простого споглядання, пізнання і засвоєння знань до пошуку, систематизації, узагальнення і осмислення нових. Закономірно, що різні види і форми туристсько-краєзнавчої роботи, направлені на вивчення своєї родини, краю, народу, країни допомагають старшокласникам пізнати і зрозуміти історію свого народу, процес формування державності, його культуру, духовність, сучасну соціально-економічну ситуацію, здобутки і надбання. Тому після «проходження етапу пізнання знань» логічно здійснити перехід до етапу «пошуку нових знань і їх осмислення».

Власне на основі таких міркувань ми дійшли висновку про доцільність впровадження у туристсько-краєзнавчу роботу загальноосвітніх навчальних закладів завдань пошуково-дослідної і суспільно-значимої діяльності, направленої на поглиблення і розширення їх знань про історію і сучасність українського народу і України і формування готовності працювати на їх блага.

Різні види і форми туристсько-краєзнавчої діяльності володіють значним потенціалом щодо розуміння і осмислення економічних, соціальних і екологічних проблем. Для цього у процесі різних форм туристсько-краєзнавчої роботи доцільно звертали увагу на оволодіння старшокласниками різноманітними оціночними і діагностичними методиками і підходами, наприклад, оцінювати екологічні, соціально-економічні проблеми свого села (міста), краю; оцінювати ефективність конкретних заходів, дій, проєктів, програм, здійснювати моніторинг екологічної, соціально-економічної ситуації, що дозволяє краще усвідомлювати найбільш важливі екологічні, соціально-економічні проблеми села, мікрорайону, міста (наприклад, проблему забруднення водойм, наявності і чистоти питної води, зникнення певних видів рослин, безробіття молоді, тривалої трудової міграції населення за кордон та інші); аналізувати причини їх виникнення, обмірковувати і аналізувати причини їх виникнення і можливі шляхи вирішення.

У процесі туристсько-краєзнавчої діяльності доцільно будувати роботу таким чином, щоб старшокласники не тільки глибше пізнавали історію свого народу, краю, країни, їх минуле і сучасність; але й вчилися аналізувати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, шукати істину, цінності життя, пізнавати себе у цьому процесі, окреслювати способи своєї життєвої і професійної самореалізації у контексті майбутнього свого народу і своєї Батьківщини.

Тому у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності доцільно залучати старшокласників до вирішення пошуково-пізнавальних і пошуково-дослідних завдань, що передбачають вивчення історії родини, міста (села), краю; життя і діяльності земляків і видатних постатей краю (країни); історії і сучасного стану духовних і культурних надбань (історичних будівель, пам'яток архітектури, скульптури, живопису, народних реме-

сел); сучасного стану фауни і флори краю, актуальних соціально-економічних проблем. З метою вирішення цих складних завдань, у гуртках, клубах туристсько-краєзнавчого спрямування дослідно-експериментальних шкіл були впроваджені доручення-«посади» консультантів (наприклад, консультант з історії краю різних періодів: стародавнього, періоду Великої Вітчизняної війни, сучасного; консультант з екології, ботаніки, зоології, гідрології, мистецтвознавства, археології, етнографії, народознавства; економіки, соціальних проблем (зайнятості населення, можливостей працевлаштування молоді, організації дозвілля молоді, життєвого рівня населення), тощо).

Так, під час експедицій, походів і екскурсій старшокласниками загальноосвітніх шкіл м. Івано-Франківська зібраний багатий матеріал з історії краю (вишиванки, вироби з дерева і гончарства, цікаві знахідки рослинного і тваринного світу, записи народних пісень, прислів'їв і приказок), видатних постатей краю (фото, особисті речі, спогади, записи) та ін.

Як свідчать результати дослідно-експериментальної роботи, значний потенціал щодо залучення учнів старшого шкільного віку до процесів пізнавально-пошукової і пошуково-дослідної діяльності криють у собі шкільні музеї. Проте, як свідчить досвід автора, ефективність виховного впливу діяльності шкільних музеїв залежить від дотримання певних умов їх організації й функціонування:

– відкриття шкільного музею має передувати серйозна організаційна, пізнавально-пошукова і пошуково-дослідна робота всього шкільного колективу (педагогів, школярів, батьків) і громадськості;

– зібрані у процесі пошукової діяльності матеріали мають широко використовуватися під час навчально-виховної роботи школи;

– діяльність школярів щодо створення і функціонування музею має позитивно оцінюватися ровесниками, батьками, педагогами, громадськістю.

Краєзнавчий матеріал, зібраний в шкільному музеї, доцільно використовувати на уроках історії, літератури, народознавства, при проведенні багатьох позашкільних заходів.

Зауважимо, що у результаті здійсненої різнобічної пошуково-дослідної роботи учні загальноосвітніх шкіл м. Івано-Франківська виконали цікаві дослідні роботи «Народний одяг та взуття Івано-Франківщини», «Рекреаційні ресурси Болехівщини», «Рекреаційні ресурси Надвірнянщини», «Говерла – найвища вершина України», «Кам'яне диво в селі Бубнице», «Прутянські водоспади», «Писаний камінь», «Скелі Довбуша – кам'яне диво Карпат», «Смотрич», «Скит Манявський», «Гори Гуцульщини», «Рослинний і тваринний світ Карпатського національного природного парку», «Лікарські рослини Прикарпаття», «Архітектура Гуцульщини», «Гуцульський побут», «Фольклор гуцульського краю», «Водні артерії Карпат», «Історія одного покоління», «Нескорені: дисидентський рух на Прикарпатті в 60-80 рр. XX ст.», «Діяльність УПА на території села»; «Сім чудес Івано-Франківщини, які варто відвідати»; «Звичаї та традиції Прикарпаття» та інші.

Внаслідок ціленаправленої роботи з формування фондів шкільних музеїв в області, їх матеріали стали ресурсом, який використовується як старшокласниками, так і студентами вищих навчальних закладів області при підготовці рефератів, науково-дослідних завдань, доповідей, повідомлень, курсових, дипломних і магістерських робіт.

На увагу заслуговує той факт, що сучасні старшокласники в процесі роботи туристсько-краєзнавчих гуртків, шкільних музеїв внесли інноваційні технології (комп'ютерна візуалізація знайденої інформації, архівне її зберігання, можливість легкого доступу користувача до центрального банку даних, обробки результатів та ін.), реалізація яких дає можливість по-новому підійти до використання і зберігання матеріалів і надбавь діяльності гуртківців.

Участь старшокласників у пошуково-дослідній діяльності сприяє формуванню творчого ставлення до діяльності, здатності взаємодіяти з державними і громадськими структурами конкретного соціуму для вирішення існуючих у ньому проблем

та ліквідації причин їх виникнення, формуванню вмінь розробляти і втілювати рекомендації щодо вирішення певних проблем. Саме тому упровадження елементів пошуково-дослідної роботи, направленої на поглиблення і розширення знань старшокласників про історію і сучасність народу і країни розглядається нами як важлива умова удосконалення їх патріотичного виховання засобами туристсько-краєзнавчої діяльності.

Старшокласники загальноосвітніх шкіл Івано-Франківщини брали активну участь у Всеукраїнських комплексних еколого-природознавчих експедиціях «Екологос», «Ласпі», «Ойкос». Вони стали ініціаторами залучення школярів до Всеукраїнсько-го тижня охорони навколишнього середовища, зокрема таких акцій як «Паросток майбутнього», «День Землі», «День Довкілля», «Дерево-життя», «До чистих джерел», «Чиста планета», «Ріки мого дитинства» та інших.

У процесі дослідження ми виходили з міркувань, що майбутнім громадянам країни важливо вміти компетентно аналізувати матеріали, що стосуються гострих екологічних, соціальних і економічних проблем, привертати до них увагу громадськості, мати власну думку щодо можливих способів їх вирішення, вміти пропагувати свої погляди, переконання й ідеї. Для цього у процесі дослідно-експериментальної роботи особливу увагу було звернено на оволодіння старшокласниками різноманітними оціночними і діагностичними методиками і підходами, наприклад, «оцінювати потреби суспільства», «оцінювати ефективність конкретних соціальних проектів і програм», «здійснювати моніторинг, діагностику ситуації», що дозволяє краще усвідомлювати найбільш важливі соціально-економічні проблеми села, мікрорайону, попереджувати їх виникнення, використовувати ефективні способи допомоги і підтримки.

Як свідчать результати спостереження, для старшокласників важливе значення має серйозне ставлення оточуючих до здійснюваної ними роботи і створення ситуації «визнання оточуючими» проведеної роботи.

Як свідчать результати дослідження, для формування впевненості у старшокласників, віри в реальну можливість позитивного впливу на реальну ситуацію, особливо вагомим є етап визнання оточуючими знайденого вирішення конкретного завдання, конкретної реальної ситуації, проблеми, розробленого проекту чи плану її вирішення, тобто логічна розробка програми подальших дій.

У процесі формування експерименту враховувалися регіональні особливості й можливості, а також так звані «чинники території», який означає, що шансів втілити ідею чи вирішити певну соціальну проблему в масштабах району чи конкретного населеного пункту значно більше, аніж у масштабах всієї країни.

Здійснюючи безпосередню практичну роботу зі збереження архітектурних пам'яток, докільля, виконуючи волонтерську роботу, старшокласники беруть участь в покращенні, в удосконаленні навколишнього світу в доступних їм формах, формуючи про цьому у себе особистісні якості й ціннісні орієнтації.

Важливою умовою результативного патріотичного виховання старшокласників засобами туристсько-краєзнавчої роботи є наявність навчально-методичного і кадрового забезпечення туристсько-краєзнавчої діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах.

Реалізація цієї умови у значній мірі залежить від наявності партнерської співпраці педагогічних колективів загальноосвітніх навчально-виховних закладів з профільними установами позашкільної освіти, з позашкільними й громадськими установами, з дитячо-юнацькими молодіжними організаціями; від стану підготовки професійних кадрів і волонтерів до здійснення виховної роботи зі школярами у процесі різних видів туристсько-краєзнавчої роботи.

Реалізації ідеї навчально-методичного і матеріально-технічного забезпечення туристсько-краєзнавчої діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах сприяє Наказ МОН України № 12 від 25.02. 2008 р. «Про виконання Міжгалузевої програми «Пізнай свою країну» [4, с. 26- 31], яким передбачено: – ство-

рення всеукраїнської мережі спеціалізованих туристсько-екскурсійних баз для прийому та обслуговування організованих груп дітей та молоді; – запровадження Всеукраїнських літніх шкіл для туристів-краєзнавців за напрямками краєзнавства та видами туризму і «Пізнай свою країну»; – започаткування туристсько-просвітницького видання для школярів та студентів «Культурні надбання України»; – активізацію видавничої діяльності з проблем збереження та відновлення культурної спадщини і природи, карт, довідників та путівників молодіжних туристських маршрутів.

Здійснений нами у процесі дослідження аналіз свідчить, що тільки у 2008 році Івано-Франківським обласним державним центром туризму і краєзнавства учнівської молоді видано низку методичних матеріалів, в яких розкриваються різні аспекти виховання і розвитку школярів у процесі туристсько-краєзнавчої роботи. Серед них: С. Сабан «Поради юному туристові-початківцю»; М. Човган «Організація та проведення пішохідного туристичного походу»; О. Шатурма «Методичні рекомендації керівникам експедиційних загонів по залученню учнівської молоді до Всеукраїнської історико-етнографічної експедиції «Україна вишивана»; Н. Шинкарик «Українські народні легенди

як засіб патріотичного виховання гуртківців молодшого шкільного віку», С. Шпарик «Народні ігри та забави (сценарії спортивно-туристського свята)». Але, усі ці матеріали видані, на жаль, незначним накладом, що є, звичайно, недостатньо для того, щоб ними могли скористатися педагоги-організатори туристсько-краєзнавчої роботи загальноосвітніх шкіл області. Заслугує на поширення ідея видання Івано-Франківським обласним державним центром туризму і краєзнавства учнівської молоді спільно з Івано-Франківською обласною організацією Всеукраїнської спілки краєзнавців науково-методичного альманаху «Краєзнавець Прикарпаття».

Висновки. Реалізація зазначених умов у процесі дослідно-експериментальної роботи сприяла тому, що учасники експерименту не тільки були поставлені у позицію суб'єктів виховання, розвитку, але й самопізнання, саморозвитку й самореалізації, задаючи цивілізаційно-ціннісний вектор цьому процесу.

Реалізація окреслених педагогічних умов виховання старшокласників у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності сприяє тому, щоб засвоєні патріотичні знання, сформовані почуття, цінності, переконання трансформувалися з предмета пізнання у спосіб життєдіяльності.

Література та джерела

1. Диба С. Г. Педагогічні умови соціалізації учнівської молоді в скаутських організаціях (вітчизняний і зарубіжний досвід) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Диба Світлана Григорівна. – К., 2005. – 233 арк.
2. Лукашевич М. Л. Соціалізація. Виховні механізми і технології / М. Л. Лукашевич. – К. : [б. в.], 1998. – 118 с.
3. Правила проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України: наказ МОН України N 96 від 06.04.1999 р. // Інформативний збірник МОН України. – 2007. – № 1. – С. 3–24.
4. Про виконання Міжгалузевої програми «Пізнай свою країну» : наказ МОН України № 12 від 25.02.2008 р. // Інформативний збірник МОН України. – 2008. – № 12. – С. 16–31.
5. Про поліпшення туристсько-краєзнавчої роботи у навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України : наказ МОН України № 286 від 06.04.2007 р. // Інформативний збірник МОН України. – 2007. – № 13. – С. 3–32.
6. Середюк Л. А. Педагогічні умови оптимізації процесу особистісного самовираження старшокласників : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Середюк Лариса Анатоліївна. – Х., 2002. – 189 с.
7. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – 6-е изд., перераб. и доп. – М. : Политиздат, 1991. – 560 с.
8. Харчев А. Г. Социология воспитания : о некоторых актуальных социальных проблемах воспитания личности / А. Г. Харчев. – М. : Политиздат, 1990. – 220 с.

В статтє охарактеризовано состояние исследуемой проблемы, раскрыты противоречия между воспитательным потенциалом и возможностями разных видов и форм туристско-краеведческой деятельности в воспитании современных школьников и реальным состоянием использования возможностей данного вида деятельности как важного фактора их формирования; обоснованы и охарактеризованы основные функциональные компоненты туристско-краеведческой деятельности (образовательно-познавательный, воспитательно-развивающий, социализации и культурно-досуговой, оздоровительный), раскрыты механизмы их реализации.

Ключевые слова: туристическая краеведческая деятельность, функциональные компоненты туристической краеведческой деятельности (образовательно-познавательный, воспитательный, социализации и культурно-досуговой, оздоровительный), воспитательный процесс, формы, методы воспитательного влияния.

The article reveals the state of the investigating problem, contradictions between educational potential and abilities of different forms of tourist regional activity as to upbringing modern schoolchildren. The author shows the real state of using the possibilities of this particular kind of activity as an important factor of their formation and characterizes the main functional components of tourist regional activity (cognitive, educational, socializing, cultural and leisure, health). The article reveals the mechanisms of using these components in the educational process of modern schoolchildren.

Key words: tourist regional activity, functional components of tourist regional activity (cognitive, educational, socializing, cultural and leisure, health), educational process, forms and methods of educational influence.